

- RECZYŃSKA K. & ŚWIERKOSZ K. 2013. Dwa nowe stanowiska *Botrychium lunaria* (L.) Sw. w Sudetach Zachodnich. – *Acta Botanica Silesiaca* **9**: 175–184.
- ROZPORZĄDZENIE Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin (Dz. U. z 2014 r., poz. 1409).
- STOSIK T. 2011. Nowe stanowisko podejrzonów: marunowego *Botrychium matricariifolium* i księżycowego *Botrychium lunaria* w Borach Tucholskich. – *Chrońmy Przyrodę Ojczystą* **67**(4): 351–354.
- SUDNIK-WÓJCIKOWSKA B. 1987. Flora miasta Warszawy i jej przemiany w ciągu XIX i XX wieku. Część I i Część 2. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- SZCZEŚNIAK E., MATYSIAK A. & MALICKI M. 2013. *Botrychium lunaria* (L.) Sw. (*Ophioglossaceae*) na terenie Karkonoskiego Parku Narodowego: rozmieszczenie, zmienność morfologiczna i udział w zbiorowiskach roślinnych. – *Acta Botanica Silesiaca* **9**: 151–174.
- WOZIWODA B. & WITOSŁAWSKI P. 2012. *Botrychium lunaria* (L.) Sw. – podejrzon księżycowy. – W: R. OLACZEK (red.), Czerwona księga roślin województwa łódzkiego, s. 32. Ogród Botaniczny w Łodzi, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- WÓJCIAK H. 2007. Flora Polski. Porosty, mszaki, paprotniki. s. 329. Multico, Warszawa.
- ZAJĄC A. & ZAJĄC M. (red.). 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. s. xii + 714. Nakładem Pracowni Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZAJĄC M. & ZAJĄC A. 2009. Elementy geograficzne rodzimej flory Polski. s. 94. Nakładem Pracowni Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZARZYCKI K., TRZCIŃSKA-TACIK H., RÓŻAŃSKI W., SZELAĞ Z., WOLEK J. & KORZENIAK U. 2002. Ecological indicator values of vascular plants of Poland. – W: Z. MIREK (red.), Biodiversity of Poland. **2**, s. 183. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Science, Kraków.
- ZIAJA M. & WÓJCIK T. 2014. Nowe stanowisko *Botrychium lunaria* (*Ophioglossaceae*) na Pogórzu Dynowskim (SE Polska). – *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* **21**(1): 165–173.
- KATERYNA FYAŁKOWSKA, *Zakład Ekologii Roślin, Instytut Badawczy Leśnictwa, Sękocin Stary, ul. Braci Leśnej 3, 05-090 Raszyn, Polska; e-mail: K.Fyalkowska@ibles.waw.pl*
- RADOSŁAW DĄBROWSKI, *Mazowiecki Park Krajobrazowy, ul. Sułkowskiego 11, 05-400 Otwock, Polska; e-mail: radek@parkotwock.pl*
- Wpłynęło: 23.01.2018 r.; przyjęto do druku: 20.03.2018 r.*

Nowe stanowisko *Trollius europaeus* (Ranunculaceae) na Równinie Garwolińskiej (Polska Środkowowschodnia)

Trollius europaeus L. (pełnik europejski) jest rośliną wieloletnią z rodziny jaskrowatych (*Ranunculaceae*). Dorasta do 50 cm wysokości, łodygę ma słabo rozgałęzioną, kwiaty duże, kuliste złocistożółte. Kwitnie w maju i czerwcu (SZAFER i in. 1986; PIĘKOŚ-MIRKOWA & MIREK 2006). Jest gatunkiem eurosyberyjskim zachodnim (MEUSEL i in. 1965; ZAJĄC & ZAJĄC 2009). W Polsce spotykany na rozproszonych stanowiskach, za wyjątkiem wyższych położań górskich (PIĘKOŚ-MIRKOWA & MIREK 2006; KOŁODZIEJEK 2012).

Gatunek występuje w różnego typu zbiorowiskach wilgotnych. Rośnie na eutroficznych łąkach wilgotnych z rzędu *Molinietalia caeruleae* W. Koch 1926. Jest gatunkiem charakterystycznym dla zespołu *Polygono bistortae-Trollietum europaei* (Hundt 1964) Bal.-Tul. 1981 (DEMBICZ i in. 2011; MATUSZKIEWICZ 2011). Opisany był z zespołu *Juncetum subnodulosi* Koch 1926 (BACIECZKO 1996) oraz z zespołów szuwarowych *Phragmitetum australis* (Gams 1927) Schmale 1939 i *Glycerietum maximae* Hueck 1931 (KOCHANOWSKA & GAMRAT 2007) oraz ziółorośli *Filipendulo-Geranium palustris* Koch 1926 (NOWIŃSKI 1967). Występuje również w zbiorowiskach okrajowych *Glechometalia hederaceae* R.Tx. in R.Tx. et Brun-Hool 1975 i leśnych – grądach typowych *Tilio cordaetae-Carpinetum betuli typicum*, grądach niskich *Tilio cordaetae-Carpinetum betuli stachetosum*, dąbrowach świetlistych *Potentillo albae-Quercetum typicum* (CIOSEK i in. 2013) oraz łągach *Ficario-Alnetum* (KĘPCZYŃSKI & FERTSCH 1974).

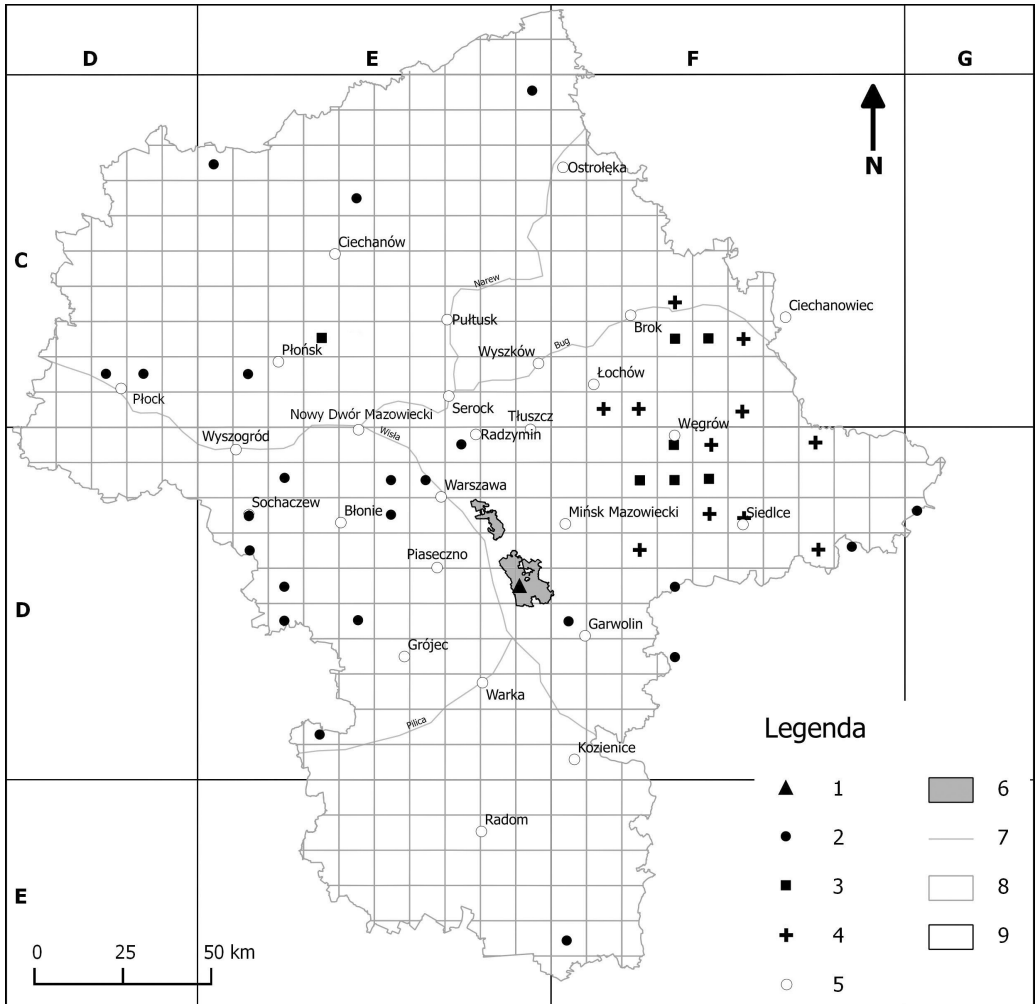
W Polsce *Trollius europaeus* jest gatunkiem narażonym na wyginiecie (KAŹMIERZAKOWA i in. 2016) i podlega ścisłej ochronie gatunkowej (ROZPORZĄDZENIE 2014). We wschodniej części województwa mazowieckiego (Nizina Południowopodlaska) jest gatunkiem zagrożonym (GŁOWACKI i in. 2003). W innych częściach Polski jest narażony na wyginiecie (ŻUKOWSKI & JACKOWIAK 1995; JAKUBOWSKA-GABARA & KUCHARSKI 1999; BERNACKI i in. 2000; KĄCKI i in. 2003; JACKOWIAK i in. 2007). W województwie opolskim jest krytycznie zagrożony wyginieciem (NOWAK i in. 2008). W miarę stabilne populacje znajdują się na Wyżynie Lubelskiej (KUCHARCZYK & WÓJCIAK 1995).

W maju 2018 r. odkryto nowe stanowisko *Trollius europaeus* na terenie Mazowieckiego Parku Krajobrazowego (gm. Osieck, woj. mazowieckie). Jest to obszar Równiny Garwolińskiej (KONDRACKI 2009). Stanowisko znajduje się przy drodze gruntowej, na skraju łąki, kwadrat ATPOL ED49 (Ryc. 1). Na obszarze Mazowieckiego Parku Krajobrazowego *T. europaeus* nie był wcześniej notowany (PODBIELKOWSKI 1959, 1960, 1961, 1963; PAWLIKOWSKI 1999, 2002, 2003; CICHOCKI i in. 2004). Najbliższe stanowisko było podawane z kwadratu FD50 z okolic Garwolina (ZAJĄC & ZAJĄC 2001).

Na nowym stanowisku odnotowano jedną kępę *Trollius europaeus* z pięcioma pędami kwiatowymi. Materiał zielnikowy złożono w zielniku Zakładu Ekologii Lasu Instytutu Badawczego Leśnictwa. Skład florystyczny stanowiska z pełnikiem europejskim przedstawia zdjęcie fitosocjologiczne:

Zdj. 19.05.2018; położenie: łąką na zachód od miejscowości Podbiel, pokrycie w warstwach: A – 0%, B – 0%, C – 90%, D – 0%, powierzchnia 25 m², liczba gatunków w zdjęciu: 21. Warstwa C: **ChCL.** *Molinio-Arrhenatheretea*: *Poa pratensis* 3, *Ranunculus acris* 2, *Holcus lanatus* 1, *Rumex acetosa* 1, *Cerastium pratense* +, *Plantago lanceolata* +; **ChO.** *Molinietalia*: *Deschampsia caespitosa* +; **ChAll.** *Calthion palustris*: *Polygonum bistorta* +, *Trollius europaeus* r; **Inne**: *Anthoxanthum odoratum* 2, *Ranunculus repens* 1, *Veronica chamaedrys* 1, *Cerastium arvense* +, *Epilobium palustre* +, *Equisetum arvense* +, *Polygonum persicaria* +, *Potentilla anserina* +, *Ranunculus auricomus* +, *R. flammula* +, *Trifolium repens* +, *Valeriana officinalis* +.

W ostatnich dziesięcioleciach zanotowano duży spadek liczby stanowisk pełnika europejskiego (ZARZYCKI i in. 2002). W województwie mazowieckim jest gatunkiem rzadkim. W okolicach Warszawy utrzymuje się w rezerwacie Kalinowa Łąka (SUDNIK-WÓJCIKOWSKA 1987) oraz w Kampinoskim Parku Narodowym (GŁOWACKI & FERCHMIN 2003). W północnej części Niziny Południowopodlaskiej zachował się tylko w zbiorowiskach leśnych,

Ryc. 1. Stanowiska *Trollius europaeus* w woj. mazowieckim: 1 – nowe stanowisko, 2 – stanowiska z bazy ATPOL, 3 – stanowiska istniejące (DEMBICZ *et al.* 2011; CIOSEK *et al.* 2013), 4 – stanowiska historyczne (CIOSEK *et al.* 2013), 5 – miasta, 6 – Mazowiecki Park Krajobrazowy, 7 – rzeki, 8 i 9 – siatka kwadratów ATPOL (ZAJĄC & ZAJĄC 2001, zmienione)

Fig. 1. Localities of *Trollius europaeus* in Mazovia Province: 1 – new locality, 2 – localities from ATPOL, 3 – existing localities (DEMBICZ *et al.* 2011; CIOSEK *et al.* 2013), 4 – historical localities (CIOSEK *et al.* 2013), 5 – cities, 6 – Mazowiecki Landscape Park, 7 – rivers, 8 and 9 – ATPOL grid (ZAJĄC & ZAJĄC 2001, modified)

na stanowiskach łąkowych prawdopodobnie wyginął (CIOSEK *et al.* 2013). Odkrycie nowego stanowiska gatunku rzadkiego w tym rejonie, w obrębie wielohektarowego kompleksu łąk i torfowisk, daje szansę na odbudowanie części populacji *Trollius europaeus* we wschodniej części Niziny Środkowomazowieckiej. Nowe stanowisko jest zagrożone głównie ze względu na sąsiedztwo często uczęszczanej drogi. Duże żółte kwiaty przyciągają uwagę. Stanowisko jest łatwo dostępne, w żaden sposób nieosłonięte. Pełnik rośnie na użytkowanej łące o dosyć ubogim składzie florystycznym. Łąka jest co roku koszona. Podobnych miejsc w sąsiedztwie stanowiska jest wiele. Ze względu na dosyć długi rozwój – pełnik kwitnie

pierwszy raz po 3–4 latach od wysiania nasion (TARANT 1997), w celu utrzymania się tego gatunku należy monitorować odkryte stanowisko oraz okoliczne łąki.

Podziękowania. Badania zrealizowano w ramach projektu pt. „Rola warunków siedliskowych i form ochrony w zachowaniu różnorodności biologicznej zbiorowisk roślinnych z sasaną”, finansowanego ze środków MNiSW na działalność statutową Instytutu Badawczego Leśnictwa.

Summary. New locality of *Trollius europaeus* (Ranunculaceae) on the Garwolin Plain (central eastern Poland). In 2018 a new locality of *Trollius europaeus* was found in Mazowiecki Landscape Park (central eastern Poland; ATPOL grid square ED 49; Fig. 1). The species was not previously recorded in this area. The locality of *T. europaeus* should be monitored further in order to evaluate negative changes in its habitat through time.

LITERATURA

- BACIECZKO W. 1996. Godny ochrony zespół situ tępokwiatowego *Juncetum subnodulosi* W. Koch 1926 z pełnikiem europejskim *Trollius europaeus* L. w dolinie Płoni na Pojezierzu Myśliborskim. – Przegląd Przyrodniczy 7: 29–34.
- BERNACKI L., NOWAK T., URBISZ A., URBISZ A. & TOKARSKA-GUZIŁ B. 2000. Rośliny chronione, zagrożone i rzadkie we florze województwa śląskiego. – Acta Biologica Silesiaca 35(52): 78–107.
- CICHOCKI Z., BORZYSZKOWSKI J., BRODOWSKA M., GADOMSKA D., KLOSS M., KUŚMIERZ A., KUŚMIERZ M., MIESZKOWSKA H., PAWLIKOWSKI P., PISARSKI Z., RĄKOWSKI G., SIENKIEWICZ J., SMOGORZEWSKA M., WALCZAK M. & WÓJCIK J. 2004. Projekt planu ochrony Mazowieckiego Parku Krajobrazowego im. Czesława Łaszka. Operat ochrony ekosystemów nieleśnych i ich flory. s. 23. Warszawa.
- CIOSEK M. T., KRECHOWSKI J. & PIÓREK K. 2013. Pełnik europejski *Trollius europaeus* L. w zbiorowiskach leśnych i okrajowych północnej części Niziny Południowopodlaskiej. – Leśne Prace Badawcze 74(3): 233–243.
- DEMBCZ I., KAPLER A., KOZUB Ł. & ZANIEWSKI P. 2011. New locality of *Trollius europaeus* L. and *Gladiolus imbricatus* L. near Sochocin by Płońsk (central Poland). – Opole Scientific Society Nature Journal 44: 36–46.
- GŁOWACKI Z. & FERCHMIN M. 2003. Chronione, rzadkie i zagrożone gatunki roślin naczyniowych Kampinoskiego Parku Narodowego i jego otuliny. – W: R. ANDRZEJEWSKI (red.), Kampinoski Park Narodowy. 1. Przyroda Kampinoskiego Parku Narodowego, s. 259–274. Kampinoski Park Narodowy, Izabelin.
- GŁOWACKI Z., FALKOWSKI M., KRECHOWSKI J., MARCINIUK J., MARCINIUK P., NOWICKA-FALKOWSKA K. & WIERZBA M. 2003. Czerwona lista roślin naczyniowych Niziny Południowopodlaskiej. – Chronimy Przyrodę Ojczyzn 59(2): 5–41.
- JACKOWIAK B., CELKA Z., CHMIEL J., LATOWSKI K. & ŻUKOWSKI W. 2007. Red list of vascular flora of Wielkopolska (Poland). – Biodiversity: Research and Conservation 5–8: 95–127.
- JAKUBOWSKA-GABARA J. & KUCHARSKI L. 1999. Ginące i zagrożone gatunki flory naczyniowej zbiorowisk naturalnych i półnaturalnych Polski Środkowej. – Fragmenta Floristica et Geobotanica Series Polonica 6: 55–74.
- KAZMIERCZAKOWA R., BŁOCH-ORŁOWSKA J., CELKA Z., CWENER A., DAJDOK Z., MICHALSKA-HEJDUK D., PAWLIKOWSKI P., SZCZĘŚNIAK E. & ZIARNEK K. 2016. Polska czerwona lista paprotników i roślin kwiatowych. s. 44. Instytut Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk, Kraków.
- KĄCKI Z., DAJDOK Z. & SZCZĘŚNIAK E. 2003. Wykaz gatunków wymarłych, krytycznie zagrożonych, wymierających i narażonych oraz rzadkich Dolnego Śląska. – W: Z. KĄCKI (red.), Zagrożone gatunki flory

- naczyniowej Dolnego Śląska, s. 9–64. Instytut Biologii Roślin Uniwersytetu Wrocławskiego, Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „pro Natura”, Wrocław.
- KĘPCZYŃSKI K. & FERTSCH W. 1974. Nowe stanowiska pełnika europejskiego (*Trollius europaeus* L.) w dorzeczu Łobżonki oraz jego udział w różnych zespołach roślinnych. – *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Seria Biologia* **16**(33): 63–75.
- KOCHANOWSKA R. & GAMRAT R. 2007. Zbiorowiska trawiaste z pełnikiem europejskim (*Trollius europaeus* L.) w dolinie rzeki Chocieli. – *Łąkarstwo w Polsce* **10**: 119–129.
- KOŁODZIEJEK J. 2012. *Trollius europaeus* L. – pełnik europejski. – W: R. OLACZEK (red.), *Czerwona księga roślin województwa łódzkiego*, s. 204–205. Ogród Botaniczny w Łodzi, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- KONDRACKI J. 2009. *Geografia regionalna Polski*. s. 468. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- KUCHARCZYK M. & WÓJCIAK J. 1995. Ginące i zagrożone gatunki roślin naczyniowych Wyżyny Lubelskiej, Roztocza, Wołynia Zachodniego i Polesia Lubelskiego. – *Ochrona Przyrody* **52**: 33–46.
- MATUSZKIEWICZ W. 2011. *Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski*. s. 537. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- MEUSEL H., JÄGER E. J. & WEINERT E. 1965. *Vergleichende Chorologie der zentraleuropäischen Flora*. **1**. s. 583 + 258 Karten. Gustav Fischer Verlag, Jena.
- NOWAK A., NOWAK S. & SPAŁEK K. 2008. Red list of vascular plants in Opole province. – *Opole Scientific Society Nature Journal* **41**: 141–158.
- NOWIŃSKI M. 1967. *Polskie zbiorowiska trawiaste i turzycowe*. s. 282. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
- PAWLIKOWSKI P. 1999. Nowe stanowiska rzadkich i chronionych gatunków roślin naczyniowych w południowej części Mazowieckiego Parku Krajobrazowego. – *Chrońmy Przyrodę Ojczyzn* **55**(5): 106–108.
- PAWLIKOWSKI P. 2002. Nowe stanowiska goryczki wąskolistnej *Gentiana pneumonanthe* w Mazowieckim Parku Krajobrazowym. – *Chrońmy Przyrodę Ojczyzn* **58**(5): 105–109.
- PAWLIKOWSKI P. 2003. Nowe stanowiska wronica widlastego oraz innych rzadkich i chronionych roślin naczyniowych w Mazowieckim Parku Krajobrazowym. – *Chrońmy Przyrodę Ojczyzn* **59**(1): 107–112.
- PIĘKOŚ-MIRKOWA H. & MIREK Z. 2006. *Flora Polski. Rośliny chronione*. s. 464. Multico, Warszawa.
- PODBIELKOWSKI Z. 1959. Notatki florystyczne z okolic Warszawy. – *Fragmenta Floristica et Geobotanica* **5**(2): 191–198.
- PODBIELKOWSKI Z. 1960. Notatki florystyczne z okolic Warszawy. Część II. – *Fragmenta Floristica et Geobotanica* **6**(3): 254–260.
- PODBIELKOWSKI Z. 1961. Notatki florystyczne z okolic Warszawy. Część III. – *Fragmenta Floristica et Geobotanica* **7**(1): 91–95.
- PODBIELKOWSKI Z. 1963. Notatki florystyczne z okolic Warszawy. Część IV. – *Fragmenta Floristica et Geobotanica* **11**(4): 383–386.
- ROZPORZĄDZENIE Ministra Środowiska z dn. 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin (Dz. U. z 2014 r., poz. 1409).
- SUDNIK-WÓJCIKOWSKA B. 1987. *Flora miasta Warszawy i jej przemiany w ciągu XIX i XX wieku*. **1**. s. 1242. **2**. s. 1435. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- SZAFER W., KULCZYŃSKI S. & PAWŁOWSKI S. 1986. *Rośliny polskie. Opisy i klucze do oznaczania wszystkich gatunków roślin naczyniowych rosnących w Polsce bądź dziko, bądź też zdziczałych lub częścię hodowanych*. Cz. 1. Wyd. 5. s. 464. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- TARANT M. 1997. Charakterystyka morfologiczno-rozwojowa pełnika europejskiego *Trollius europaeus* L. – *Biuletyn Ogródów Botanicznych, Muzeów i Zbiorów* **6**: 3–10.

- ZAJĄC A. & ZAJĄC M. (red.). 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. s. xii + 714. Nakładem Pracowni Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZAJĄC M. & ZAJĄC A. 2009. Elementy geograficzne rodzimej flory Polski. s. 94. Nakładem Pracowni Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZARZYCKI K., TRZCIŃSKA-TACIK H., RÓŻAŃSKI W., SZELĄG Z., WOŁEK J. & KORZENIAK U. 2002. Ecological indicator values of vascular plants of Poland. – W: Z. MIREK (red.), Biodiversity of Poland. **2**, s. 183. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.
- ŻUKOWSKI W. & JACKOWIAK B. 1995. Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. – Prace Zakładu Taksonomii Roślin Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu **3**: 1–142.

KATERYNA FYAŁKOWSKA, *Zakład Ekologii Roślin, Instytut Badawczy Leśnictwa, Sękocin Stary, ul. Braci Leśnej 3, 05-090 Raszyn, Polska; e-mail: K.Fyalkowska@ibles.waw.pl*

RADOSŁAW DĄBROWSKI, *Mazowiecki Park Krajobrazowy, ul. Sułkowskiego 11, 05-400 Otwock, Polska; e-mail: radek@parkotwock.pl*

Wpłynęło: 07.08.2018 r.; przyjęto do druku: 03.12.2018 r.

Stanowisko *Pulsatilla patens* (Ranunculaceae) w Warszawie

Pulsatilla patens (L.) Mill. (sasanka otwarta) jest byliną, hemikryptofitem. Jej organy nadziemne pokryte są gęstą warstwą srebrzystobiałych włosków. Wyprostowane pędy kwiatowe dorastają do wysokości 7–20 cm i zaopatrzone są w trzy zrosnięte, siedzące liście łodygowe, tworzące okółek w połowie pędu. Pojedyncze, fioletowe lub niebieskie (rzadko białawe) kwiaty, osiągają średnicę 3–6 cm. Od pozostałych gatunków sasenek odróżnia się dłoniastodzielnymi liśćmi odziomkowymi, jednolitym niebieskim lub fioletowym okwiatem oraz szeroko rozwartymi kwiatami (WÓJTOWICZ 2004; ZYCH 2007).

Sasanka otwarta jest gatunkiem niżowym o rozmieszczeniu cyrkumpolarnym (MEUSEL i in. 1965). W Europie jej zasięg koncentruje się w środkowej i środkowo-wschodniej części, z północną granicą występowania (JALAS & SUOMINEN 1989). W obrębie zasięgu geograficznego jest składnikiem różnorodnych zbiorowisk roślinnych, m.in. łąk nawapiennych w Niemczech (RÖDER & KIEHL 2006), borów sosnowych w Finlandii (UOTILA 1996) czy zbiorowisk stepowych w Rosji (RYSINA 1981; JUŚKIEWICZ-SWACZYNA 2010). W Polsce gatunek preferuje widne lasy z klasy *Vaccinio-Piceetea*, ich skraje, a także tereny otwarte o glebach suchych, ubogich w azot (WÓJTOWICZ 2004). Sporadycznie notowany był także na kserotermicznych i psammofilnych łąkach (CIOSEK 1999).

Dawniej, zasięg *Pulsatilla patens* obejmował większość terytorium Polski (ZAJĄC & ZAJĄC 2001), ale w drugiej połowie XX w. gatunek wymarł niemal całkowicie w zachodniej i częściowo w środkowej oraz południowej części kraju (PAWLIKOWSKI & WÓJTOWICZ 2014). Obecnie najliczniejsze stanowiska skupiają się w Polsce północno-wschodniej, gdzie